

МОСКВА - КЫЗЫЛ

Найыралчы харылзаалар быжыгып турар

Тываның Россияга
каппышканының
55 ылыына

Москва хоорайның, Культура хуннери - Тывада

Ниитилел-политиктиг солун
Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 67 (16129) ♦ 1999 чылдың август 21, суббота ♦ Ат салган шагы ♦ Садар өртүз дугуржулга езугаар. 22.30

ААЛЧЫЛАР - АРТИСТЕР

Россия Федерациязының найсылалы Москва хоорай биле Тыва Республиканың аразында кады ажылдажылга дугайында чарынган дугуржулга езугаар экономика, культура талазы-биле кады ажылдажылга база акы-дунмалышкы найыралчы харылзаалар чыл келген тудум-на быжыгып, калбарып орат. Ооң бир тодаргай херечизи дүүн, август 20-де Москваның Культура хуннериниң Тыва Республикада эгелээни болур, ол август 22-ге чедир дамчылаар.

Москваның Культура хуннериниң киржикчилери - сураглыг артистер, найсылалдын культура ажылдакчылары дүүн эртенгиниң 7 шакта Москванан Кызылга ЯК-42 самолет-биле ужуп чедип келген.

Найсылалда келген хундудуг аалчыларны ТР-

нин Чазак Баштынынның оралакчызынын хүлээлгезин күүседип турар Д. С. Б. Яндак, Культура болгаш кино яамызынын сайыды Ч. Ч. Д. Ондар, Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитетинин даргазы А. С. Серен, Аныктар херектеринин талазы-биле күрүне комитетинин даргазы

А. Т. Коңгар, Күрүне ончүхөренигин эргелеп башкарар талазы-биле күрүне комитетинин даргазы Б. К. Балчин-оол болгаш өскөдө харысалгалыг ажылдакчылар Кызыл аэропортуга чылы-биле уткуп, хүлээп алгаш, дириг чектерини тывыскан. Тыва национал хептерлиг кыстар тыва болгаш орус чанчылар езугаар Тываның аалчыларын хлеб-дус болгаш сүттүг тыва шай-биле хүндүлээн.

Чогаадыкчы бодүктүң ууртукчузу Павел Сергеевич Нохриниң журналистерге диннатканы болза: — Москва күрүнези

биле Тыва Республика-ның аразында чарынган кады ажылдажылга дугайында Дугуржулга езугаар Тыва Республикага Москваның Культура хуннерин эрттирер. Ону Россияның составына Тываның каттышканының 55 чылына тураскаалдып турар. Анаа киржири-биле Москваның 50 хире артистери, культура ажылдакчылары ужуп келдиге. Оларнын аразында хөйге билингир Россия Федерациязынын улустун артизи Людмила Рюмина, Россия Федерациязынын алдарлыг артистери Евгений Поликанин, Ирина

Егорова, артистер Лариса Рубцова, Юлиан болгаш өскөдө-даа бар. Олар боттарынын уран талантын тыва көрүкчүлере бараалгадыр.

Кайгамчык чараш бой-дус чурумалдыг Тывага чедип келиривиске чылы-биле уткуп, хүлээп алганы дээш улуу-биле четтирдивис.

Тыва Республикага Москваның Культура хуннеринге киржири-биле чедип келген артистер уткуп келген Чазак кежигүнери болгаш журналистер-биле чугаалашкаш, машиналарга олурдукаш хоорайже чорупкан. Бистиң корр.

онзагай чараш болган. Даис-шоу "Звездный Экспресс"-тиң "Свинг-тайм", база "Карнавал" деп композицияларын залда көрүкчүлөр алыш часкаашкыны-биле хүлээп алганнар. Түннелинде байырлыг концерттиң киржикчилери "Гимн Москвы" деп ырыны күүседирге, көрүкчүлөр боодал чектерини оларга сунуп, ынак артистеринин автографтарын тураскаалга ап турганнар. Гала-концертти Россиянын алдарлыг артизи Ирина Егорова бидилиг башкарып эрттирер.

Москва хоорайнын культуру хуннеринде эрткен хемчеглерин аразында эне-солун, онзагай чүүл — "Москва чүс-чүс чылдар өттүр" деп уран-чурулга делгелгези болур. Ол делгелге Тываның чурукчулар бажыңына ажыттылган. Ат-сураа чүгө Россияда эвес, а делегейде алдаржан сурагалыг чурукчуларын Чазак кежигүнери, Кызылдың Тронк православ хүрээзиниң ээзи ада Алексей болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдакчылар аалчыларын Кызылдың аэропортуга уткуп алган.

Президент Ш. Д. Ооржак төлээлериң баштыны, Москваның Чазаның сайыды В. И. Малышковту чылы-биле уткуп, үр үеде көрүшпээн алышкылар дег кускактажып ужурашканнар. Ооң соонда тыва национал хептиг кыстар эргим аалчыларга чаңыл езугаар хлеб-дусту, сүттүг тыва шайны ээлдек туступ хүндүктел езулалын кылган.

Төлээлериң баштыны В. И. Ресин журналистериниң айтырылгарына харылап тура, моң мурунда Тывага чоран болгаш өске черлерге дөмейлешпес чараш бойдузун, чонунун талантын мактааш, улустарның найыралын онза-лап демделгезин. Найырал

ЧЫЛЫГ УТКУУШКУН

Тыва Республикага Москваның Культура хуннеринге киржири-биле Москва Чазаның Даргазынын бирги оралакчысы В. А. Ресин баштаан Москва Чазаның төлээлекчилери дүүн Кызылга ЯК-42 самолет-биле ужуп келген. Ооң составында кирип турар Москва Чазаның сайыды В. И. Малышков, ооң кадайы З. С. Малышкова, Культура талазы-биле комитеттин даргазынын оралакчысы А. Е. Порватов, Москваның даш болбаазырады комбинатынын чиевине директору В. Р. Ткач, "Новые имена" деп ачы-дуза чедирер делегей фондузунун президентизи болгаш Россиянын культура фондузунун оралакчы президентизи И. Н. Воронова, Москва Чазаның херектел рыногунун болгаш ачы-дуза чедирилгезинин департаментинин килдиз начальниги В. И. Курочкин, "Мосстройбанкынын" баштаар чериниң даргазы Тагирбеков, Москваның Орус Патриархиязынын Православ хүрээзинин херектер эргелекчизи В. П. Фомин болгаш өскөдө-даа кады келген.

Тыва Республиканың Президентизи — Чазак Баштыны Ш. Д. Ооржак, кадайы С. М. Ооржак-биле, ТР-ниң оралакчы президентизи А. А. Мельников, Чазак Баштынынның оралакчылары, Чазак кежигүнери, Кызылдың Тронк православ хүрээзиниң ээзи ада Алексей болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдакчылар аалчыларын Кызылдың аэропортуга уткуп алган.

Президент Ш. Д. Ооржак төлээлериң баштыны, Москваның Чазаның сайыды В. И. Малышковту чылы-биле уткуп, үр үеде көрүшпээн алышкылар дег кускактажып ужурашканнар. Ооң соонда тыва национал хептиг кыстар эргим аалчыларга чаңыл езугаар хлеб-дусту, сүттүг тыва шайны ээлдек туступ хүндүктел езулалын кылган.

Төлээлериң баштыны В. И. Ресин журналистериниң айтырылгарына харылап тура, моң мурунда Тывага чоран болгаш өске черлерге дөмейлешпес чараш бойдузун, чонунун талантын мактааш, улустарның найыралын онза-лап демделгезин. Найырал

Төөн-оол ХЕРТЕК. ЧУРУКТА: Аэропортка уткуушкун үезинде. Владимир Савиннытын тырттырган чуруу.

УТТУНДУРБАЗЫ-БИЛЕ АРТКАН

Москва—Россияның чүрээ, ооң ынакшылы. Ынчангаш улуг орус күрүнеге бактаап кирип турар хөй-хөй республикалар аңаа чоргаарлар, бүзүрээр. Орус-тыва найыралдың, үр-түннелдиң кады ажылдажылганың кайы-даа таласа ажыктыг болганын 55 чыл дургузунда Тываның эрткен оору, культура, тудуг-суур, үлетпүр, эртем болгаш спорттун сайырлары, чедишкенини көскүзү-биле бадыткап турар. Ол төөгүлүг болушкунга тураскааткан Москва хоорайның Культура хуннери дүүн бистиң республикада эгелээн. Бо дээрге 1997 чылда Москва хоорайның Чазак биле ТР-ниң Чазаның аразында кады ажылдажылга дугайында ат салган дугуржулганында кордунген хемчеглериниң бирээзи-дир. Тус документте айтылган соругаларның күүселдигине Москваның мэри Юрий Михайлович Лужковтун үлүг-хуузу улуг. Сахтып келиңер: үнү чок урурларның школа-интернаттын спортзалынын бүрүн дери-херексели, республиканың салым-чазанын урурларның уран күлүшкөзү, хүрээ тудуунга кириштерери-биле шилчидип берген акша-хөргөң дээш ооң чедирген ачы-буянын чүнү-биле денээр боор. Ынчангаш тыва чон улуг Москваның төлээлериң хүндүктелди, күзениң аалчылары кылдыр уткуп, оорүкүзүн, омакшылын илередип турар.

Хөгжүм-шии театрынын фойезинге "Москва байырлаада" деп Россия биле Тываның быжыг харылзааны болгаш найыралын бо хемчеглер бадыткап турар болганда, эрткен бо улуг байырлалга хөй кижжи киришкен улуг сонургал-биле көргөннөр. Анаа Россиянын улустун артизи Людмила Рюмина, Россиянын болгаш Тываның алдарлыг катары бараалгатканнар. Сурагалыг артистери көрүкчүлөр сценадан дүжүр-даа хире эвес номер бүрүзүн каттап

күүседип бээрин дилеп, оорүкү-мунгарал карак чажы, адыш часкаашкыны-биле удеп турганнар. Шынал-ла, Тывавыска үрүкчү сурагалыг артистер кээп турар эвес, карак чажы бадып турганы чажыт эвес. Блангыя К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг күрүнеин академиктиг музыка хөгжүм-шии театрынын солизи Евгений Поликаниниң Евгений Онегин операдан үзүндүнү күүсеткенин, делегей черлегин кон-курстун лауреады Гри-

корстун лауреады Григорий Консонун ирланд улустун "Чайнын сөөлүгү роза чүүдү" деп ырызын-дан үзүндүнү скрипкада ойнаанын, Россиянын

каттап күүседип бээрин дилеп, оорүкү-мунгарал карак чажы, адыш часкаашкыны-биле удеп турганнар. Шынал-ла, Тывавыска үрүкчү сурагалыг артистер кээп турар эвес, карак чажы бадып турганы чажыт эвес. Блангыя К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг күрүнеин академиктиг музыка хөгжүм-шии театрынын солизи Евгений Поликаниниң Евгений Онегин операдан үзүндүнү күүсеткенин, делегей черлегин кон-курстун лауреады Гри-

корстун лауреады Григорий Консонун ирланд улустун "Чайнын сөөлүгү роза чүүдү" деп ырызын-дан үзүндүнү скрипкада ойнаанын, Россиянын

каттап күүседип бээрин дилеп, оорүкү-мунгарал карак чажы, адыш часкаашкыны-биле удеп турганнар. Шынал-ла, Тывавыска үрүкчү сурагалыг артистер кээп турар эвес, карак чажы бадып турганы чажыт эвес. Блангыя К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг күрүнеин академиктиг музыка хөгжүм-шии театрынын солизи Евгений Поликаниниң Евгений Онегин операдан үзүндүнү күүсеткенин, делегей черлегин кон-курстун лауреады Гри-

корстун лауреады Григорий Консонун ирланд улустун "Чайнын сөөлүгү роза чүүдү" деп ырызын-дан үзүндүнү скрипкада ойнаанын, Россиянын

каттап күүседип бээрин дилеп, оорүкү-мунгарал карак чажы, адыш часкаашкыны-биле удеп турганнар. Шынал-ла, Тывавыска үрүкчү сурагалыг артистер кээп турар эвес, карак чажы бадып турганы чажыт эвес. Блангыя К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг күрүнеин академиктиг музыка хөгжүм-шии театрынын солизи Евгений Поликаниниң Евгений Онегин операдан үзүндүнү күүсеткенин, делегей черлегин кон-курстун лауреады Гри-

корстун лауреады Григорий Консонун ирланд улустун "Чайнын сөөлүгү роза чүүдү" деп ырызын-дан үзүндүнү скрипкада ойнаанын, Россиянын

МАЛ ПРОДУКЦИЯЗЫ, ООҢ САЙГАРЫЛГАЗЫ

Август 19-та Чазак бажының хуралдаар залына ТР-ниң Чазаның шиитпири езугаар "Республиканың мал адырына рынок харылзааларын хөгжүдериниң дугайында" республика чергелиг семинар-хурал болуп эрткен. Азы тодаргайлаарга, малдан алган продукцияны (эйти, сүтү, дүктү, алгы-кешти) хоорайның рыноктарына садарынын дугайында тодаргай тайылбырлыг хурал болган. Ооң ажылына киржири-биле кожун болгаш сумуларның чатырга даргалары, кожууннарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринин начальниктери, мурнакчы ажыл-агыйлыг араттар, малчынар, саанчылар болгаш республиканың Көдээ ажыл-агый яамызынын ажылдакчылары дээш өске-даа чалаткан аалчылар келгилээн.

Тускай тургускан планиграфиз езугаар Президент Ш. Д. Ооржак семинар-хуралды ажыдып тура, малдан алып продукциянын бүдүрүкчүлери колдуунда мал-

даргаларына хамаарыштыр дараазында бо чорукту бодурбазы-биле сагындырыны берген. Президент эйткен, сүттен, дүктен кылган продукцияны Тывада сайгарылгазы оожум болгаш колдуунда ону чиник өрте-биле республикадан дашкаар үндүргөш, Саян артында улуг өрте-биле, бодувустун-на продукцияны эккеп садып турары чажыт эвес дээрзин демделгезин. Ынчангаш бодувустун бүдүргөн бараанарынын шынарын экижиткеш, рыноктарыска өске улуска мөлчүтпей, өртектериң өйдө таарыштырып тургаш деннеди эки тудар

сорулга-биле малчынарны чыып турар. Оон-биле чергелештир хуралдың киржикчилерин баштай тус-тус автобустарга олуртуклааш, Кызылдың эът комбинатында, "Сүт" АН-ге, "Тыва алгы" ААН-ге, чаа туттуңган үш каыт рынокка чедирип, оон ажыл-агый болгаш ажылчыны-биле таныштырган. Ынчан малчынар болгаш чалаткан аалчылар хоорайның элээн каш черлеринге четкеннер.

Черле ынчаш көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелеринин 80 ажыг хуузу мал ажылына хамааржыр чүве болганда, рынок үезинде мал ажылынын

продукциязынын чедишкенин сайгарылгазы оон бүдүрүп турар хемчээлинден болгаш шынарын-дан хамааржыр дээрзи билдингир. Бо талазы-биле Президент Ооржак бүдүргөн продукциянын саны хөй болза-ла, ынчан орулга хөй болур, а продукциянын бот-чарыгдалын эвээжердин демделгезин. Чижээ, эът рыногу экономиктиг хойула езугаар боттаны бээр болза, малдың бажы өзер, продуктулуг чоруу экижирер. Амгы үеде Тывадан эйти Новосибирск 10 рубль-биле садып алгаш чоруткаш, манаа ону 10 каттап улгаттыргаш садып турар, а Абакан 7 каттап улгат-

тыргаш садып турар. Ынчангаш оон бис хоруур, оруун дуй шавар аргаыс чок. Чүге дизе, ол сайгардыкчы чорук-тур, азы саарылга экономиказы-дир. Бис он харын үлестир алгаш, боттарыныстың бараан-сараанынысты садып-саарып, үе-шарын экижириң манап олурбайн, амьдыралысты тодуг-догаа кылдыр сайзырадып чурттаар ужурулгус.

Сүт талазы-биле база-ла индиг. Сүтү бисте барык кым-даа болбаазыраткып турар. Колдуунда Кызылдың садылгарында Ермаковскидин, Абакандын, Москванан эккелген сүттер бар.

Семинар-хурал

Дүк хереглели — хевискылар чер бар. Ону чүгө чуптар чер удаас болур. Чүге дээрге, хирлиг дүктү Саян артына ажырып садарга, орулга кирбес. Моон сонгар дүктү иштиге болбаазыраткыш садар болза эки. Чүге дээрге дүктү бисте негей берген. Ынчангаш-даа малчы кижинин дүгүн кымга, каяа садарын кым-даа хорувайн турар. Ону ээзи боду билер. Чүгө оон шынарын, шыжамырын көөр. А машина-биле кыргаан дүктүн өртээ аар болур дээрзин биле чогуур. Ол кайнаар-даа саттына бээр. Алгы-кеш талазы-биле бода малдың кежинден

идик, анай, хураган кежинден бичи урулгарга идик-хеп даараар. Өлүктү база бистиңге болбаазырадыр апар бис. Ол бүдүрүлгө ынчангаш улуг концерн хевирлиг апар. Ооң келир үеде перспективазы Тывага улуг болур.

Республика чергелиг чөвүлел хуралдың хүн чурумунга көрдүңгөн айтырынга хамаарыштыр тодаргай илеткелди Чазактын экономика болгаш саң-хөө талазы-биле оралакчы даргазы В. Ш. Оюн кылган.

Чимисмаа МОНГУШ. Бистиң корр.

Президентиниң ажил-албаны этнографтарны — Тывага

Кожавыс Хакасияда тыва студентилер эвээш эвес өөренип турар. Олда биддингер, чер аразы ырак эвес, аразалжырда эптиг. Ынчангаш Хакасиянын күрүне университетинин чанынга чөөн чүк улустарынның институтун аждып алыр болза, бистин республиканың оолдар, урулгары аңаа улуг сонургал-биле өөренип болурлар. Шахындыг саналды Хакасиянын күрүне университетинин этнография болгаш төөгүлүг чурт шинилелинин кафедра эргелекчизи, профессор, РЭА-ның социал эртемнер академиязынын академиги В.Я. Бутанаев кирип турар.

Тыва Республиканың Президентизи Ш.Д. Ооржак-биле ужурашканга үезинде В.Бутанаев болунун 30 чыл иштинде чып кылып келген улуг аяктын түннели—хакас орус төөгү-этнографтыг словарын белекке берген. Ында 4 муң амыг сөстөр кирген, оларның хей кезин амгы чугаа дилында ажыглавайн турар. Виктор Яковлевич боду 12 аспирантыны удуруп турар. Тывадан амгы үеде он удуруп турар. Виктор Яковлевич боду 12 аспирантыны удуруп турар. Тывадан амгы үеде он удуруп турар. Виктор Яковлевич боду 12 аспирантыны удуруп турар. Тывадан амгы үеде он удуруп турар.

Шериг-оол Дизижкович солун белек дээш өөрүп четтиргенин алачы илереткен. Профессорун чөөн чүк улустарынның институтун Хакасиянын университетинде аждар дугайында саналын кончуг кичээнгеиле өөренип көөрүн болгаш деткип турарын ол чугаалаан. Бир эвес ук институт тургустуна бээр болза, Тывага этнография талазы-биле тускай эртемниг кижилер белек-кээр дээрзин ол бадыткаан.

Юбилейде ажитынар

Президент Ш.Д. Ооржак Каа-Хемни кежилди тудуп турар көвүрүгүнү байдалын барып көрүп чораан. Нийтизи-биле анда аждар график езугаар чоруп турар, көвүрүг тудукчулары ону бо күзүн ажылга киирер дээш кызык аждар тударлар. Ажылдың шалыкын темпизин Шериг-оол Дизижкович мактаан.

Оон-биле чергелештир улуг эвес моондактар база бар. Чижээ, хемнин он талазын паром-биле асфальт шывынга аждар материалдарны сөөртүп кежирерде, паромга чүк аар болуп турар. Ынчангаш паромун аждар чурумун таарыштыр эде көөрүн Президент айткан.

Аңаа шагдаа доскуулу тургузарын ол шиитпирлээн. Ол ышка Москва ноогунда Подольск хоорайдан экелеген будуктарын шынар багай болган, ычангаш эки шынардыг будукту тпак-каш, бо чылыг хүннерде булуп доозар ужурау.

Ш.Д. Ооржак орук тудукчуларын эки ажылы дээш өөрүп четтиргенин чугаалаш. Тыванын юбилейне көвүрүг кайгачык белек болуп, аңаа чедир ажылгалга кире бээрине бүзүрелин илереткен.

Бистин көрр

Чөрүлдээлер, буруудадышкышнар үндезин чоқ Парлалга албанының медеглелинге хамаарыштыр БУРУУ ШААП ТУР МЕН

Кызыл хоорайның чыгырга доргазының ораакчызы Г. Эптин биддине өлүрүкчүлүг өлүркененин соонда массалыг информация чепсектерин таварыштыр улуг шуугаазын, дүвүрөл хайны үнгөн. Ону бир-ле дугаарында Төп телевидение таварыштыр, политиктиг “өлүрүкчү” чорук болганын дугайында домчыдып үндүргени таварылга эвес. Эске регионнарның чурттакчылары ону чүү деп бодааныл? Ол бистин республикада чурттап турар уурланькы күштерин талазында аждалат турар журналистерин кылып турар ажылынның түннели деп чүве дорсан-на биддине берген.

Г. Эптин эртен оруун, чүну кылып турганын Кызылда чурттакчыларында билбес киж ховар. Ол дээрге калбак бизнес, хирлиг политика-биле холбашкан киж-ле болгай. Кажан хоорай чыгырганын доргазынга сонгудалар чоруп турда, орта 7 кордакчы кирип турду.

Аспирак, дилги ышка кажар, хойну хооредип билр А. Кашинниң чагай састерине бүзүрүз кызылчорук үйгү удувайн сонгуп турган, сонгучу киж көрүп-ле турду.

Экономиктиг кризисте тургустунуп келген берге байдал, кижилерин амыдыралынын денелинин хун бүрү бадыл ораны, үлетпүр, бодуругелдерде тургустунуп келген нарын айтырлар, херенгитен бай Г. Эптин ачы-дуазы А. Кашинни хоорай чыгырга даргазынга сонгуттарына улуг дуза болганы чадавас. А херек кырында сонгуттуруп алгаш, бодуну азаан программасындан чуну-дуа күсүсеп чадап каан. Ол хиреде хоорай боджолундан 9 млн. ажыг рубльди өскээр чарыгаанын контроль-ревиция болуу бадыткаан болгай. Бо хүнде хоорайныс кандыг байдалда келгендир: чылыг суг чоқ, хирлиг-чамчыг. А. Кашинни бир чыл иштинде кол-ла кылып келген ажылы чаргы-чаа, чон-биле судтагып келди. Кымын хоорай чыгырганыга сонгуп алганын кызылчорук ам херек кырында бүзүрээ. Оон канчап чарып аларынын аргазын дилеп, тып турлар.

Тыва Республиканың девискээринге Каайлы ажал-албаны тургустунганындан бээр элээн болу берген. Федералдыг бюджеттин орулгалыг кезээн тургузары — каайлы органнын ажал-чорудулгазын кол сорулгаларын бирээш.

Чоокта чаа бистин корреспондентивис бо албан черинге чедип, оон начальниги Александр Александрович ШААЛЫ-биле ужуражып, ажал-агыжы чугааны кылган. Ам ону номчукчуларның кичээнгеиле бараалгаттывис.

— Александр Александрович, Каайлы чериниң кылып чорудуп турар ажылынга кысказы-биле доктаап көөр силер бе? — Бүгү чурт рынок системаның киргенинин соонда дыка хей өскерилгелерин болганын билр бис. Ылангыя даштык экономиктиг харылзаалар улам жогжуп, ажылы хайнышкынын болу берген. Оон-биле чергелештир бистин республикамыска 1993 чылда Каайлы чери тургустунган. Оон мурнунда бо чаа ажиттыг албанын ажылы Иван Максимович Сувандини удуруп турган болгай. Ол ам хүндүлүг даштанылгада орап.

Кызыгаар кежилди чүк сөөртүлгезин кылып аждалат турарлар Каайлы чериниң тускай чөпшээрел бижин алган, оон хыналдазын эртен турар ужурау. Бистин ажалдакчыларыс бо аждарны кызыгаарда кылып турар. Каайлы постулары Моол-биле чоок турар. Эркин кожуунарнын девискээринде тургустунган. Даштыкже үндүрген база чуртун иштине кири сөөрткен бараан-нарга хыналдаларын кылбышаан, аңаа каайлы төлевирлерин тургузап турар бис. Ол телевидер федералдыг бюджетке кирип турар.

Бо чылдыг бириг чартында Тыванын Каайлы чери 156 чүккө каайлы декларациязын бүрүткээн. Федералдыг бюджетке кирир орулгалыс 115 хууга күсүсеткен бис. А орулганын түнү 6515 рубль болган.

Кызыгаарга корум-чурум үрээшкенин болдурбас дээш хемелгенин шыдар шаавыс-биле ач чорудуп турар бис. Ындыг-даа болза, хажыдгалар илерээ таварылгалар бо-ла болгулаан боор-дур. Маңаа хамаарыштыр 129 кем-херек үүлгединин болганын чугаалап каайн. Нийтизи-биле 346 муң рубльди тораалын кылгаш, 29 муң рубльдиң бараанын хавырган бис. Тыванын транспорт прокуратуразына контракттарынга да дүштүр 5 кеземче херээн оттургаш, кириген бис.

— Кызыгаарның бөгүмү байдалын чогулгалыг деп болур ирги бе? — Чуртун иштинде экономикамызга чыгыштыр ажал-чорудулгазын кол сорулгаларын бирээш.

Убса-Нур хөлдүн эринге чорутканнар. Экспертизаның түннели-биле алырга, чачыт ээтин өртээ 63076 рубль болган. Нийтизи-биле контрабанда бараанын өртээ 112026 рубль болганын илерээ. Каайлы дүрүмнерин хажытканы дээш С. деп кижиге кеземче херээн оттурган. Ук херек амгы үеде Тыванын транспорт

Лифанова, С. Горев силер Тыва Республиканың хамаатылары болганында, бир-ле дугаарында ТР-нин Ундезин Хоойлуун хүндүлөп, хей националдыг чонун эл-найралын быжыгаар талазы-биле журналист кижини төлөптин арын-нүрүн бодап, ителге доозулган соонда факт-барымдага дүштүр материалды бизжэн болзунарза, кым-даа силерин буруудадып шидовос.

Ийи талазында силер, ТР-нин Президентизи Ш. Д. Ооржак хоорай чыгырганын ораакчы даргазы Г. Эптин өлүркенениге хамаарылга чоқ, херекке албаан деп буруулап турарынын чөптүгү эвес. РФ-тин ИХЯ-нын, Чигинге прокуратураның болгаш Федералдыг албанын айылы чоқ черинин аждалгаларын Президент Тываже келдирткенин эки билр силер. Кандыг-даа нийтелде чурттап турар киж, бир-ле дугаарында бодунуң хамааты хүлээлгезин медепер билр ужурау. Устунде алдаан журналистер оода ону медепер билген ирги бе?

Сөөлүг чылдарда Тыва Республиканын Чазанын ажал-чорудулгазын шүгүмчүлөп турар массалыг информация чепсектери көвүдээн. Оларның хей кези Чазактын контролдуга турбайн турар. Уурланькы күштерин ажитлап турар солуннарның тиражы 20 муң экземпляр ажал турарын чугаалаарга-ла четтир. Бо талазы-биле дээштик хемчегни ТР-нин Чазанын талазында алыр үези келген боор.

Озалдап-лаа үнген болза, ТР-нин Президентизиң Администрациязынын парлалга албанын медеглелин бодум хуумда деткир мен. Уурланькы бөлүктүренин солунары ол хире хей экземплярды уруп турда, ТР-нин Чазанын “Шын” болгаш “Тывинская правда” солунары чогуур үе-шаанда

ашталандырбайн турарын кайгаар-дыр мен. Хей чылдарда үнүп, чонунуң хүндүлелин чаалап алган солуннар сөөлүг үеде өрөширге туттуруп, берге байдалда келгенин чон эскерип турар алпарган.

Россияда болуп турар “чачыг езугаар” өлүрүшкүнер хей кезинде бизнеске хамаарылгалыг хамаатыларга болуп турары чачыт эвес-ле болгай. Уш чыл бурунгаар биддингер тыва сайгарлыкчы Дидим-оол Донгакты база-ла бооллап кагы чоп. Херек ам-делдериниң сорулгазы биддингер: Тываны Россиянын хой-нитининин, делегей нийтилежилгезин мурнунга бак ералыг кылдыр көргүзери, тываларны националисттер, шош-содаажылар, угаан-сарылы чоқ чүвөлөр деп көргүзүп, дорамчылап тургаш, бастыры-дыр.

БАК-ЛА ЧҮВЕ ЫНАЙ ТУРУЗУН, өлген киж бажы ковацнатпас дээр болгай. Ынчаарга Г.Я. Эптин өлүркенни чамдык кижилерге улуг байырлап болган ышкаш, Шын-на кажыдал илереткен киж болза, канчап аңаа солунун бодун номерин тураскаадыр боор. Бир тускай сорулгалыг, тускай ижкээр бодалдыг кижинде болушкун дээш бодун номери аңаа тураскаадыр ыйнаан. “Центр Азин” солунун ол номерин алгаш номчуп көрүөрү. Оон артында кандагы сорулга, кандагы саягы чажыргынганы доран биддине бээр. Амгы үеде (каш чыл улаштыр) демократия, ажык-чарлыг чорук деп хун бүрүде алгыржып-ла, кышкыржып-ла турар-дыр бис. Ол хиреде ол демократияны, ажык-чарлыг чорукту кым, канчаар ажитлап турар-

Тыва Республиканың эрге-хоойлу органы хей чонунуң мурнунга республиканын адын баксыралып, националдар аразына эпчок чорукту тургузуп, боттарынын ат-алдарын көдүрүп дээш ажал чорудуп турар журналистерге хамаарыштыр бош түннели үндүрер боор деп идегедим.

Антон БАЙЫР-ООЛ. Кызыл хоорай.

Июль 21-нин соонда унген республика солунунун ажит көөр болза, кымнын угаанында чүү бары, чүну бодап турары илден биддине бээр. Шаанда Сүт-Хөлге үүлгедиг. Элегеске чамдык националист “тенекте-нишкенин” соонда кандагы шуугаашкынар, кандагы буруудадышкынар турган ийик. Ол-ла бүгүнүң — янзы-бүрү шуугаашкынарнын, түн-нелдериниң сорулгазы биддингер: Тываны Россиянын хой-нитининин, делегей нийтилежилгезин мурнунга бак ералыг кылдыр көргүзери, тываларны националисттер, шош-содаажылар, угаан-сарылы чоқ чүвөлөр деп көргүзүп, дорамчылап тургаш, бастыры-дыр.

ЧҮҮ ДЕП ЧҮҮ ДЭЭР БООР. Чуртун төвүнде, Москвада безин орус эвес националдыг кижилерни, ылангыя эвээш санын култура, экономика хөгжүлдөзү куду денелдиг чоннарнык төлээлекчилерин ыглай көөр, куду бодаар үзел-бодалдарнын илерээшкенин бар болгай. Оон-на хараазы-биле сөөлүг каш чылдарда төп парлалгага Тываны, тываларны бактаан, карарткан чүүдөр үлөп кестүп кээп турдулар. Шахындыг чүүдүренин тыптып кээрине бистин республикада, Кызылда чамдык кыдыра үзедиг, чагай эвес сеткилдиг кижилер салдары чедиргени билдирген. Оон хараазы-биле бистин чамдык солуннарывыста аждалат турар журналистер безин (кижи бодаарга оларга ол атты хамаарыштырбаан болза аар) тывалар дугайында амыдыралык эвес, өөдөжкө үзелдерге кактырып, үй-балай хөөктүрүлгези алып, националистер хонуну чүүдүрениң өскүрүгү салдары чедир турарлар-дыр.

БОДАП КӨРҮҮР ДААН. Г.Эптин өлүркенни бистин чамдык массалыг информация чепсектеринге, төп (Москва) солуннарга, төп телевидениеге, радиога кайы хире улуг шуугаазынны бодурду. Оон соон дарый ол-ла өлүрүкчүлүгнүн холундан тыва оол (бижектеэш, магадлай каш удаа боолпа база каан) өлүрүп каарга, ол-ла шимээрпег, калчаараашкыга алысканнар канчап бардылар, чүге дилын ызырныттылар? Тыва киж өлүрүп каарга оларның үзелдеринге, иштики сеткилге кая тааржыр боор.

БИДЕП КӨРГӨГӨ, бистин шимээрпегчилервиске улустар аразында харылзааларже “кара моор-тай” чүгүртүр, баксырадыр индиг болушкун болза, дыка-ла өөрүнчүг, магайлы ышкыш, оон ачызы-биле олар мадырлар, политиктиг аренага улуг деңзиг апаарын кызыдарлар ийик. А херек кырында олар езудуг кар сагышты чарылдырчылар, бичинда чагай сеткил чоқ эрге-дужаал, ат-алда сүрүкчүлери ол деп билир. Оларга бистин амыдыралык эвес, бистин чагай адыгыска кара дамды дүжүрер шахындыг чүүдөр херек. Оларны өөртүптөр, магадлаптар индиг чүүдүрени болдурбазы, төлөптин аажычаны, амыдырал-чурталганы бактаадыр биске, тыва чонга, онза чугула, ол дээш угаан-сарылыг киж бөрүзү туржуру тергинне күзөнгич. А тыва чонга, тываларга экин эвес, бакты күзээрлик амыдыралды каргытсаарлар сонээш. Оларга уду эрге-хоойлу-даа көдүрүп келзин.

Ш. УГРЕК.

ДУЗАЛАП КӨРҮҮР

1998 чылдын май айда Сесерлиг суур чыгырга чериниң бажыны өрттенгенден бээр элээн үе эртен. Эрт суурунгу улунунга дыка улуг когаралды чедирген. Чыгырга бажынын бир талазынга суурунгу көдээ библиотекасы турган, ол долузу-биле өрттенген. Чангысда ном артаан. Ол библиотека телевидениенин бир дугаар каналды аждалдыр кол аппаратуразы турган. Ол база өрттенген. Амга чедир бир дугаар каналды көрбөй турар бис. Бо өрттүң канчаар болганы амдыгаа чедир тодараттырмаан.

Ам база-ла куруч черден чыгындыг эгелдим. Номнарны Туран хоорайнын төлчүткен библиотекасы системанын эргелекчи Любовь Бологованын улуг дузазы-биле, чонга баштайгы үеде номчуптар 600 ажыг номчуг болдувус. Ол кончуг эвээш. Оон мурнунда турган библиотеканың фондузун дыка улуг турган. Суурунгу чону кайыны көрүп орап деп, шыдар шаа-биле дузалашканнар. Шынап-ла, Сесерлиг суурда дузааргак, биче сеткилди улус эвээш эвес деп чугаалаар болза хөөрөдиг эвес. Суурда номга ынак кижилер бар. Олар боттарынын хуу библиотеканын улуг дузалашкыны чедирген. Чижээлээр, школа директору турган аныяк башкы Антонина Оюн 63 номну, Тамара Деге 32, Сергей Монгуш 26, Зоя Чооду 12, Анчамаа Арган-оол 25 номнарны берген. Шулу 21 киж номнарны белекке берип, өрттенген библиотеканын таваан катап тургузарына үлүг-хуузын кийргенер.

Эске черде чурттап чоруур Сесерлиг чурттуг чонум, черле ном көвей чурттакчы чон Сесерлиг суурунгу көдээ библиотеканынга ном-дептер-биле дузалажырынарны дилеп ол мен.

— Бистин республикамыста даштык экономиктиг харылзааларнын ажал-чорудулгазы сайзырап эгелээ. Ынчангаш кызыгаар эртин ынай-бээр аргыжарынын саны өскөн. Оон-биле чергелештир корум-чурум үрээшкенинниң непер-тереп турары чачыт эвес. Оон чылдагыны бараан саарыкчыларынын хоойлудурумну орта билбизинде деп үстүнде база демдеглээн мен. Кызыгаар тавартыр эртинге кылмырда тускай керээлери чарып аларын билеп алза чогуур. Биске Каайлы черинге кээп консултациялардан ап турарын дилээр киж-дир мен.

Бо ажал-чорудулганың киржикчилеринге өөрдиглиг семинарларны база эртинтип турар болгай бис. Моон сончаар-даа үргүлдүлээрин ажап тур мен. Шахындыг семинарларны мурнунга база эртинтерин аждычын планывыста кийрген бис.

Өшкү-Саар СОТНАМ. Сесерлиг суур.

Тываның Каайлы албанында

ХАРЫЛЗААЛАР ХӨГЖҮҮР

ажылдакчыларынын база адоп көрүнерем, Александр — Александрович.

— Эки ажилдыларга Цаган-Тологой пунктузунун даргазы Буян Сарыг-оолович Салчакты, каайлы документилерин белекке кылып аждыг күсүсеп турар Надежда Григорьевна Панкратованы, херек ителгезинин даргазы хоочун Владимир Алексеевич Смышляевти хамаарыштырдыр мен. Нийтизи-биле кадрларының ажилы багай эвес, доозаы кызымакый, шудурга аждалат турарлар.

— Бистин республикамыста каайлы органыга аждалат күзөлдүг аныяк оолдар, кыстарык чоқ деп болбас. Силерниң албан ажалдап кийрениң чурумун, бир эвес өөренип апарза, каая, кандагы эртемни чедип ап болурун тайылбырлап бериререм.

— Каайлы албаныга 35 харга чедир дээди экономист, бухгалтер, юрист эртемнигери хуузап ап турар бис. Бо сөөлүг чылдарда амгы бо үениң техниказы-биле аждалат билдир элээн хей аныяк кадрларны хүлээп алды-вис.

— Кадрлар-биле хандырганын байдалы кандагы ирги? — Оон мурнунда бараан саарылгазын эвээш бооп турганындан оон дол-

пунктуларынын багыт дерлигези ажилывыска шаптаразыннарны болдуруп турар. Ону амгы үени-биле кылып алырынга хей акаш-тогерик херек.

Ол ажилдарга сметаны тургузуп алган бис. Бөгүнде акаш чогулдун тудук кылдырмайн турар. Бараан аргыштырылганын чурумчулар болза эки. Оон-биле чергелештир эртинге пунктуларынын дерлигезин ынап чедип алары күзөнгич. Аңаа олурбайн өске аргаларны ажитлап эгелээш

Бараан аргыштырылганын чурумчулар болза эки. Оон-биле чергелештир эртинге пунктуларынын дерлигезин ынап чедип алары күзөнгич. Аңаа олурбайн өске аргаларны ажитлап эгелээш

Бараан аргыштырылганын чурумчулар болза эки. Оон-биле чергелештир эртинге пунктуларынын дерлигезин ынап чедип алары күзөнгич. Аңаа олурбайн өске аргаларны ажитлап эгелээш

Бараан аргыштырылганын чурумчулар болза эки. Оон-биле чергелештир эртинге пунктуларынын дерлигезин ынап чедип алары күзөнгич. Аңаа олурбайн өске аргаларны ажитлап эгелээш

Өөренип күзөлдүглер бар болза, биске чедип келгеш арга-сүмени ап болур. Москвада Россияны каайлы академиязынче шылгалданы дузаарга, тускай дээди эртемни чедип алырынын аргазы бар-дыр. Ол өөрдилге черинде өөренип турар, доозуп кээр чыгаан улустарымыс база бар.

— Александр Александрович, чугаавыс төнер чоокшулай берди. Солун арнын ажитлап чедир чугаалаксап турар чүү-чүвө? — Эки ажилдап турар

Ажылдакчыларынын база адоп көрүнерем, Александр — Александрович.

— Эки ажилдыларга Цаган-Тологой пунктузунун даргазы Буян Сарыг-оолович Салчакты, каайлы документилерин белекке кылып аждыг күсүсеп турар Надежда Григорьевна Панкратованы, херек ителгезинин даргазы хоочун Владимир Алексеевич Смышляевти хамаарыштырдыр мен. Нийтизи-биле кадрларының ажилы багай эвес, доозаы кызымакый, шудурга аждалат турарлар.

— Бистин республикамыста каайлы органыга аждалат күзөлдүг аныяк оолдар, кыстарык чоқ деп болбас. Силерниң албан ажалдап кийрениң чурумун, бир эвес өөренип апарза, каая, кандагы эртемни чедип ап болурун тайылбырлап бериререм.

Президентин ажил-албаны

ТЕС-ХЕМЧЕ СУРГАКЧЫЛААШКЫН

“Бурунгу Тыванын төвү, амбын-нояннарнын чурту Тес-Хемге келгенинин кол сорулгазы — кожууну ажил-ижги, амьдырал-чурталгазы-биле, кызыгаарда байдал-биле таныжары” — деп, тес-хемчилер-биле ужуражып тура, ТР-нин Президентизи Ш.Д. Ооржак чугаалсан.

Чеди ай бурунгаар Тес-Хем кожуун чагыргазынн даргазынга сонгутурган Биче-оол Сундуевич Шырапка аар үлде онаашкан. Эрги администрациянын шийтпирел күш четпээни нарын айтырларгы, кызыгаар чоогунда дүвүрчүл байдал, чер-черлерде ниити салгыла-чурумунун кошкааны, ажил-агыйларнын хоозуралы, кижилернин ээ-харысалгазынын сулараны, чоунун амьдырал денелдинин кудулааны дээш баш ижар чүлдөр-ле хой. Оларнын догезинге харыны тывар апарган болбайн аан.

Бир чеже Тес-Хемге мындай байдалды тургустунуп келгенинге моон мурунда үелерде тус черни эрге-чагыргазына хөрлээлээн турган чөрүлдээлөр, ылангы мурунда турган чагырыктын талалакчыларын болгаш ааза удур оппозициянын аразында үскүлжешинер, асды чылдагаанын болганы чугаажок.

Шырап дарга эргеджаалга келгеш, чамдык чаа чагырыкчылар шыкаш, сонгулда үезинде бодунун удурланкчыларынн истетип, сүрүшүүнери-биле ажилын эгелээзэн. Бодун долгандыр бодунун талалакчыларын-даа олуртуп албаан. Кадрлар талазы-биле өскерилгелер болган болбайн аан, ынчалза-даа ол бүгү кижилерин ажил-агыйны туружу, билги, арга-шинээ-биле холбошкан. А чамдык ээ-харысалга чок, ажилын сандараткан ажил-агый удурткучуларын албан-дуудуулардан ажы-биле хөөгөлөш, оларнын орунга ылап-ла аялдап шыдаар кижилерни томуйлаан.

Чер-черлерде бот-башкарыла органнынын удурткучуларынн чон аразында ат-алдарын билери, оларнын албан-хүлээлгезин харысалгазын күштедирери-биле суму чагырыкчыларынн статусун кожуунун коллегия кежигүүнеринге чедир бедиткен. А кожуун төвү Самагалдайын чагырыкчызы оон оралакчыларынн бирээ болган. Мындык чаар-тылгалар кожуунун удурткучуларынн оон адалкызын харылзаанын быжыгалап, сырды ажалдаарына дузалыг болганы чугаажок.

Тес-Хем кожуунун социал-экономиктик байдалын быжыгышынын оруунче углаар дизе, чүндү-даа мурунда кижилеринн уган-медере-

ажаап, карап келгенинн түннелинде чодураажыларнын чамдык суггатыг черлерден 1 гектардан 20 центнер болган, оон-даа бедик тараа дүждүн алырынн магадылалы бар.

Берт-Дог, О-Шынаа, У-Шынаа, Шуурмак, Ак-Эрик сумуларда ажил-ижги база бурунгаар шимчеп, бот-башкарыла органнынын чаа сонгуттурган, арга-дуржулга ап четтик-пээ удурткучулары кожуун удурткучулары-биле кады сумуларнын бюджеттеринин орулгалыг кезээн бедидер, малдын баш санын өстүрер, тараа, ногаа культуруларынн дүжүктүрүн чедип алыр, чурттакчы чоунун кадыкшылынын байдалын экижидер, кышка белеткелдерин өй-шаанда чорудар, кайнын, чүүден немелде ашка аялдап алырынн аргаларын дилеп тип турар. Бир эвес тайга эдээнде турар Шуурмак сумузуун чагыргазы (даргазы Л. С. Алсаева) немелде орулгаларнын кирилдерин тулуг материалдарынн садып-саарылгазы, бо талазы-биле чаа ачы-дүз чедирилгелери калбартыры-биле холбап турар чүве болза, чанчыл болган мал, тараа ажил-агыйлыг сумулар эт, дүк, кеш, сут, тараа, ногаа, картофель рыногунга иделеп, оон эвээш-биче ашка-мөнгүн үндүрүп алыр сорулгалыг.

Ынчалзажок кожуунун кедээ ажил-агыйында байдал республиканын чер-черлеринде шыкаш нарын. Хуу улустарынн малы өзүп-көвүдп-даа турар бол, ажил-агыйларнын кудулап батпашкан. Бо чүндү кандаашкын тараа-быдаанын, сизген-ширбиилди өздүзүзүзү багай салдарын чедирген. Тараа культуруларын колдуунда суггатыг черлерде чашкан-даа бол, бойдустун хайрылалыг идегешки, оон кургаг ховула чашканнар кайыны-на бедик дүжүтке кордап шыдаарлар деп. Кедээ ажил-агый специалистеринин мал ажилыгга хамаарыштыр санап турары-биле алырга, малчыларга ай-айны-биле шалын акашаны төлөвени, оон мал башы-биле дулган турары, ол бүгүнүн түннелинде малчын кижинин харысалга, сонургал чок калганы мындык байдалдын тургустунуп келгенинне чылдагаанын болуп турар. Ындыг болганда ажил берикчизин биле оон жүседикчизинн аразында харылзаа-хамаарылаарнын өскертпип, керээлди ажил-чорудулгаже шилчээни дээр дээрин чер-черлерде биле берген. Кожуунун чамдык ажил-агыйларында бо аргаже кирип, бир эвес малчын

кижи 100 хойдан 100 баш төлдү ажаап, кадагалап алырынн хүлээнген, оон хүүседир чүве болза, 60 хуузу ажил берикчизин, а 40-и — малчыны болур деп дугурушканнар. Бода-деп мындыг чүүд ийи таланын кайызынга-даа эжыктыг болду деп.

Малдын баш санынын өздүзүзүзү оор-сук база салдарлыг деп тес-хемчилер Президент-биле ужуражып тура чугаалааннар. Ылангы кызыгаар камгалалынн кош-каан билеп алган моол оорди коданарынн ээзи-редди артыртып каар таварылгалар бар. Оон кадында иштики оорлар база девидилип келир. Нитизи-биле черле дүвүрчүл. Манаа хамаарыштыр ТР-нин Чазаанын, Президентинн талазынн кандыг хемчеглер алдынын турарын Ш. Д. Ооржак чугаалаан.

Кызыгаарда байдалга хамаарыштыр чугааны чорудуп тура, Президент моол таланын бистичи хамаатыларга хамаарыштыр каржы-жагагай аажыралыгга онза доктаап, ону Улангомуну кара-бажында чыдар кижилеринн чижээнге көргүскен. Ында херек эрткирип турар бистичи хамаатыларынн бастып, дорамчылап турарын моон мурунда бижеэн бис. Чүгүле Президентинн дорт киржилезинин оон Убса-Нур аймактын чагырга даргазы Ц. Баатар болгаш тус черин эрге-хоойлу органны-биле чугаалажышкыннын түннелинде херек адаанда чыдар родданын кылып өөрени бергени база хойнү чугаалары чугаажок.

Кожуунун дугайында чугааны доозуп тура, чер-черлерде социал адарын албан организациялары — ясли-садтар, эмнелгелер, школалар кышка эки белеткенип, септелге ажилдарын өй-шаанда чорудуп, боттарынын дузал-ажыл-агыйларында тараа-быдаанын, картофель, ногаанын тарып алганын демделгезе чогуур. Оларнын догезинге Президент чедип, ында чоруттуган ажил-ишке таарынган сеткилин илереткен.

А чоокта чаа болуп эрктен ТР-нин Чазаанын хуралыгга Тес-Хем кожуунга хамаарыштыр хемчеглер планын хүлээп алган. Президент-биле ужуражылгалар үезинде чоунун кириген саналонадары, кожуунун күш четпейн турар аар-саар айтырларгы ынаар кирген. Чазаактын талазында чедирткен дузаны дандылап бижеэш, оон күүселдизин республиканын яамы, ведомстволарына дааскан.

Чонун бот-хандыргалыгын дугайында чугаалап тура, Ш. Д. Ооржак амьдырал, ажил-чорудулганын чанчыл болган хевирлеринден анги-да кижи бурузу бойдустун кежиктерин бодунга ажыкты кылдыр сайганын, өг-бүлө боджизинин орулгалыг кезээн долдуурагына аягылаар ужу-

Бедик шаңналдар-биле

Г. Ч. Ширшинни “Күш-ажылчы шылгарал дээш” медаль-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ПРЕЗИДЕНТИЗИНИН ЧАРЛЫИ Республиканын социал-экономиктик хөгжүлдизинге кириген ачы-хавыаазы болгаш хууда үлүг-хуузу дээш Тыва Республиканын Дээди Хуралынн (Парламентинин) Бюджет, сан-хөө болгаш үндүрүлгелер талазы-биле комитетинин даргазы Григорий Чоодуевич ШИРШИННИ Тыва Республиканын “Күш-ажылчы шылгарал дээш” медалы-биле шаңнаар.

Тыва Республиканын Президентизи Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай, 1999 чылдын август 5. № 496

ТР-нин Президентизинин Чарлыын эзууга дараазында эштерге “Тыва Республиканын алдарлыг ажилдакчызы” хундлуг аттарын тывыскан: ДАМДЫН Ольга Кыргысновага — Тыва Республиканын Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдизе яамызынын сайдынын оралакчызы;

СТЕРЕХОВА Валентина Байровнага — “Отделстрой” күрүне бүүдүргүзүнн кол инженерни;

АРЛАНМАЙ Лариса Михайловнага — РФ-тин Ундүрүлгелер болгаш чыдалалар талазы-биле яамызынын Кызыл хоорай талазы-биле инспекциянын килдис начальниги.

Тыва Республиканын Президентизинин Хүндүлөл бижии-биле Сүт-Хөл кожуунун Бора-Тайга суму чагыргазынын даргазы ОНДАР Хүлер Моңгевич шаңнаткан.

СБС-АГРО банк

МЕДЕГЛЕЛ

Сөөлгү үеде чурттуу сан-хөө адырында байдал аажок чидилгенен, ада-чурт банкызынын системазы долдузу-биле буураашкында таваржып турар.

СБС-АГРО банкызы бөгүндө дүжеринын кырында келген. Ол дээрге бо берге үеде бүгү агроуплетпүр комплекзини акашландырып турар чуртта артып калган федералдыг ужура-дузалыг кара чангыс банк болур.

Чурттуу бүгү девискээрин херек кырында хаара туруп турар тергин дээр калбак четкилиг, мурнакны технологияларды чогуу-на бо СБС-АГРО-ну долгандыр эрге-чагырга структураларында изги маргыжышкынар чоруп турар. Бедик албан-дузалдыг чамдык аягыла-

дакчылар федералдыг ужура-дузалыг сөөлгү бо банк системазын, кедээ ажил-агый бараан бүүдүрүкчүлерин болгаш бо-баазырадылганын сан-хөө системазын дүжүрүп кааптарын оралдажып турарлар. Чаа тургустунган АРКО-ну дамчыштыр шуут хоозураан деп ындыг меге бодал-биле чадгынып алгаш, лицензияларны дедир эгиттинмези-биле чидирбес дээш, эрге-чагырганын талазында бүү-лүгү чөвөнү кылдын, кол-ла чүве — эң-не кыска хуусаада банкынын ажил-чорудулганын экижидерин болгаш Россиянын бүгү девискээринге ону долдузу-биле акашландырып хандыраарын дилеп тур.

Россиянын Аграр партиязы, Россиянын Агроуплетпүр эвилели.

СОҢГУЛДАЛАРГА ЭВИЛЕЛ ЧОККА КИРЖИР

Россиянын Аграр партиязынын баштаар черинн кежигүүнеринин хуралы болган. РФ-тин Коммунисттик партиязы-биле стратегтиг эвилелинге каттышпайн, эвилел чокка боттары кирижир дугайында шийтпирни хүлээп алган.

Культуравыстын, амьдыралык хевиринин, бистичи мөзү-бүүдүжүстүн болгаш күрүне тургузуу-вустун үндезинери ужулталып үнгөн

Россиянын кедээзи эргин, үнелиг болуп турар хөй-ниити күштер-биле сонгулда мурунун блоктарын тургуспас дээни ол эвес-тир.

Россиянын кедээзинин болгаш биче хоорайларын 50 млн хире чурткычыларын эрге-ажыктарын камгалап турар Россиянын Аграр партиязы Курүне Думазында бодунун сонгукчуларынн эрге-ажыктарын чагы-Россиянын Аграр партиязынын парлала албаны.

лыш чок камгалап шыдаар тускайлаан фракциянын тургузуп алыр эргелиг.

Россиянын Аграр партиязы-практиктиг ажил-чорудулганынн кедээни чугула айтырларынн тодаргай шийтпирлээринн партиязы-дыр, ынчанаш кандыг-даа каттыжышкын идеолиттуг чылдагааннар-биле аңаа таарышпас, чүге дизе тараачынын эрге-ажыктарына ол чөрүшкөк болур.

Россиянын Аграр партиязынын парлала албаны.

“Шын” солунуна дамчыштыр

Бистичи ынак ачавыс “Шын” солунуну идепкейдиг бижикчизи Кызыл-оол Ооржакович Комбуну сөөлгү орукче үдээринге ажы-шүжүү-вүстү үлөйип, дуза катканы дээш Тыва Республиканын Төп соонгулда комиссиязынын даргазы Н. А. Ондарга, Чаа-Хөл суурунун чагырга даргазы

А. Чигденге, Ак-Туруг ортумак школазынын директору У. Д. Кууларга, ол-ла школанын башкылары К. М. Канданга, А. Анчыкайга, эмчи С. Бурбучапка, араатар Сүге Умбаровичинин, Данзыннарнын, Ортун-оолдарнын, Дорталарнын, Олайларнын, Шожуттарнын, Шадиптарнын, Сүрүн-оолдар-

нын, Аракчаларнын болгаш Суудакарнын өг-бүлелеринге, кады аялдап чораян эш-өөрүбүске, үн-ген-кирген чоувуска, ырак-чооктан келген дөргү-торелдериниште четтиргениншти илереди, мөгөйип тур бис.

Өмүнү ээзи, уруу, оглу.

1999 ЧЫЛДЫН БИРГИ ЧАРТЫНДА ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИН ТҮННӨЛДӨРҮН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧАЗАКТЫН, ЯАМЫЛАРЫН БОЛГАШ ВЕДОМСТВОЛАРЫН УДУРТУКЧУЛАРЫНЫН АЖЫЛЫН КАНЧААР ҮНӨЛЭЭНИНИН ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

1999 чылдын бирги чартында Тыва Республиканын социал-экономиктик хөгжүлдизинин түннелдерин чугаалажып көргөш, Тыва Республиканын Чазаанын ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1. Ниити аягылалдын ауторуктар эргелигинин (Санаа), “Тыва алгы” АН-ин ажил хевиринин “Тыва хевис” АН-инин (Файдыш), “Кызыл тараачын” коллективтиг бүүдүргүленин (Гончаров) удурткучуларынн ажилын чүүлдүзүп өөр болгаш ол күш-ажылчы коллективтерге байыр чедирген чагааларны чорудар.

2. 1999 чылдын бирги чартында малдын кол хевирлеринн баш санын кызырган, 1998 чылдын денелинден продукция бүдүренинн хемчээлин эвээжеткени дээш ТР-нин Чокак Баштынынн оралакчызы В. Д. Хемер-оолга, кедээ ажил-агый болгаш аш-чөм сайды С. М. Достайга:

бүүдүргү хемчээлин улгаттырыныче, адаанна-жылга болгаш даштыкыга садар чаа продукция шингээлди алырынга, бүүдүргүленин сан-хөө байдалын экижидеринге,

Энергетика болгаш Транспортиг яамызынын, ТР-нин Курүне эт-хөргөгизин эргелеп-башкаар талазы-биле күркөмөдизинин, РФ-тин буураашкын болгаш ТР-нин сан-хөө талазы-биле байдалын чогуумчударынын республикада девискээр агентствозунун ажилын четпес деп санаар.

3. Сагындыгыр чарлаары болза:

мал ажилынын ажыктыг чоруун бедидеринин, мал бажын өстүреринин талазы-биле ТР-нин Чазаанын хөй кижи кирижикчилг хуралына хүлээп алган шийтпирлерни чогууру-биле боттандыраарын турары дээш, агроуплетпүр комплекзинин бүүдүрүп үндүрүп турары кедээ аягыла-гый болгаш үлетпүр продукциянын бүдүренинн хемчээлин эвээжеткени дээш ТР-нин Чокак Баштынынн оралакчызы В. Д. Хемер-оолга, кедээ ажил-агый болгаш аш-чөм сайды С. М. Достайга:

бүүдүргү хемчээлин улгаттырыныче, адаанна-жылга болгаш даштыкыга садар чаа продукция шингээлди алырынга, бүүдүргүленин сан-хөө байдалын экижидеринге,

Күрүне эт-хөргөгизин эргелеп-башкаар талазы-биле күркөмөдизинин даргазы Б. К. Балчинолга:

Хову-Аксында болгаш Хайыракан суурда котельняларынн септээринн темпирин кошкатканы дээш, “Дус-Дог” дускарбинн дусту бүдүрерин болгаш садып-саарарынн талазы-биле ажилларын багай чорудуп турар дээш одалга, энергетика болгаш транспорт сайды Н. О. Данзыг.

4. Багай ажилын көргүскөнер:

мыйныстыг бода малдын, хөй, ошкунун баш санын камгалаар талазы-биле кожуун чагыргаларынн даргалары — Кызылдын Н. Ч. Ооржак, Каа-Хемнин С. К. Долгар, Чеди-Хөлдүн Н. Д. Балчинолга, Чөөн-Хемчиктин С.-Д. Д. Ондар, Моңгуш-Тайганын М. Б. Монгуш:

орулгаларынн бюджетче чырынын талазы-биле — чагырга даргалары — Кызыл хоорайны А. Ю. Каши, Ак-Довурак хоорайны В. С. Монгуш, Чөөн-Хемчиктин С.-Д. Д. Ондар, Сүт-Хөл кожуунун И. Ш. Монгуш

5. Акционер ниитилеринн чөвүлелдерин директорларынче чагааларын ТР-нин Курүне эт-хөргөгизин эргелеп-башкаар талазы-биле күркөмөдизин Президентинин адындан неделя хуусаада чорудар болгаш акционер ниитилелдеринн удурткучуларын ажилын акционерлери хуралдарына чугаалажып өөрүн, а ол ышкаш эт-хөргөги талазы-биле күркөмөдизинин коллегиязынга ол ниитилелдерде күрүне төлөөликчилеринн ажилын база чугаалажып көөр.

6. ТР-нин Парлала болгаш информация талазы-биле күркөмөдизин бо доктаалды массалиг информация чепсектеринге парлаар.

7. Бо доктаалдын күүселдизинге контрольду болгаш неделя хуусаада яамыларын, ведомстволарын коллегия кежигүүнерин, кожууннар чагыргаларын, тус черинн төлөөликчилер хуралдарынн депутаттарын, сонгукчуларын таныштыраарын ТР-нин Президент Администрациязынын удурткучу В. Б. Яндай-оолга дагыр.

Ш. ООРЖАК.

“УШ-БЕЛДИР” КУРОРТ ЧАЛАП ТУР

Кайгамчык бойдус, сероводородтуг изиг, кремний, азоттуг аржаанын душтар, ванналар кылдыр хүлээп алырга, нерви системазынын хоочураан аарыларын, дамырлар, чүстөрүн, херээженер аарыларын, кештин, ЛОР — органнынын, урولوгу болгаш өске-даа аарыларын эмнээр.

КАДЫКШЫЛ СЕЗОНУ КУРОРТКА ИЮНЬ 16-ДА

Ажыттынар: 6-гы сезон август 15-тен август 27-ге чедир. 7-ги сезон август 27-ден сентябрь 8-ке чедир.

КУЛЬТУРУЛУГ БОЛГАШ СПОРТЧУ ОЮННАР СИЛЕРНИ МАНАП ТУРААР.

Путевканын өртээ (13 хонук) — 2500 РУБЛЬ.

(Тура төлээри — 2100 РУБЛЬ). 7 харга чедир уругларга 30 хуучигелде.

Дыштаныкчыларынн путевкада айткан сезонда хүлээп алыр. 1 путевкага ийи, үш кижи дыштанырынн чөпшээрес.

Эмчинин сүмелээни-биле ийи путевкага 2 сезонда эмнедип болур. “УШ-БЕЛДИР” курортка эмнедирге ырак курорттарга эмнеткенден дээштиг, чүге дээрге организминин аржаанга чанчыгарына эвээш үе үнер. САКТЫП АЛЫНАР: кадыкшыл — амьдыралдын бүгү-ле эки чүүдлерин чаа басып турар. Кадыкшылды шилеп алынаар, бодунарга бүүдүрүлдиг болур силер.

БААР АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, переулок Юбилейный, 7. Телефон: 3-107-77.

Хоочун башкы, хөй-ниити, партия, күрүне ажилдарына хөй чылдарда аялдап чораян

Орус-оол Сайын-Белекович АРАПЧОРУН

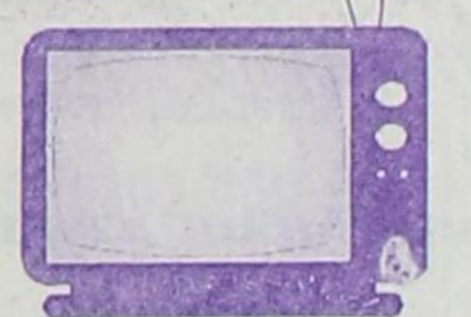
хенертен мөчээнин Тес-Хем кожуун чагыргазы, башкылар коллективтери улуг харадал-биле дыннадып, оон чоок кижилеринге, өг-бүлөзүзүзү ханы кажыдалды илергейлеп тур.

“Шын” солун редакциязынын коллективни ниитилел-политиктиг килдизин улуг корреспондентизи Ольга Багай-ооловна САНДАРААНЫН авазы, күш-ажылдыг хоочуну

Байыр Начыновна СУВАКТЫН

аар арааш, мөчээни-биле холбаштыр оон ажи-толунге, дөргүл-торелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыдалды илергейлеп тур.

АВГУСТ 23-ТЕН 29 - КА ЧЕДИР

Гондөльник август 23

ОРТ
6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Бинакшылдын нүүрү-биле", т/с.

ХООЙЛУ
12.00 МЕДЭЭЛЕР.
12.15 "КВН-99".
14.10 "Фантом 2040", м/с.

чаштар!
21.00 УЕ.
21.40 "Даг чурттуг кижилер", т/с.

12.30 КӨРҮШ.
13.30 Диван кырында садыг.
14.00 МЕДЭЭЛЕР.
14.30 "Антонелла", т/с.

"РОССИЯ"
7.20 Шупту улус ыңча джир.
7.45—7.56 Дамчыдылгалар программасы.

8.15 Мультифильм.
8.25 Кардан оозэ.
8.35 Градусник.
8.40 Криминал.

15.20 Бо шакта.
16.00 БӨГҮН.
16.25 "Эжелекчилер", т/с.
17.20 Дуза.

талазы-биле делегей чемпио-нады.
ТВ ЦЕНТР
11.00 Мультифильм.

Бүгүнкү август 24

ОРТ
6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Бинакшылдын нүүрү-биле", т/с.

14.30 "Кады" деп программа.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Гарри—хар кижилер", т/с.

23.50—00.40 "Пятница, 13-түң хүнү", т/с.
"РОССИЯ"
7.00—9.45 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ, РОССИЯ!

15.25 "Черлик элчи", т/с.
16.15 Музыка.
16.30 "Баштайгы ошкакышкынар", т/с.

20.35 "Долаа кылдыр туттурганнар", уран-чечен фильм.
22.25 Чийк атлетика талазы-биле делегей чемпио-нады.

9.00 БӨГҮН.
9.10 "Өлүрүшкүн дугайында ол херэзжен бижеэн", т/с.

18.30 БО ШАКТА.
19.10 "Сансет Бичиге ынакшал болгаш оон чажыттары", т/с.

лаалыг сериал.
19.10 "Сансет Бичиге ынакшал болгаш оон чажыттары", т/с.

Среда август 25

ОРТ
6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Бинакшылдын нүүрү-биле", т/с.

15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Гарри—хар кижилер", т/с.
15.45 Тергин өнүктүр.

23.40 МЕДЭЭЛЕР.
23.55—00.40 "Пятница, 13-түң хүнү", т/с.
"РОССИЯ"
7.00—9.45 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ, РОССИЯ!

12.30 Чийк атлетика талазы-биле делегей чемпио-нады.
13.30 Диван кырында садыг.

"РОССИЯ"
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.35 "Солукчулар" уран-чечен фильм.

8.15 Мультифильм.
8.25 Кардан оозэ.
8.35 Боуун—Москвада.

16.25 "Эжелекчилер", т/с.
17.20 Дуза.
17.45 Криминал.

14.15 "Буруулуу", т/с.
15.25 "Экспедиция", барым-далыг сериал.

Четверг август 26

ОРТ
6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Бинакшылдын нүүрү-биле", т/с.

14.30 "Кады", деп программа.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.
15.15 "Гарри—хар кижилер", т/с.

23.25 Дүрген чалалга.
23.55—00.40 "Пятница, 13-түң хүнү", т/с.
"РОССИЯ"
7.00—9.45 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ, РОССИЯ!

13.30 Диван кырында садыг.
14.00 МЕДЭЭЛЕР.
14.30 "Антонелла", т/с.

21.25 Агата Кристи. Пуаро.
22.30 Чийк атлетика талазы-биле делегей чемпио-нады.

8.50 Мен — камгалакчызы мен.
9.00 БӨГҮН.
9.10 "Чедимчелиг солдаттар", т/с.

17.45 Криминал.
18.00 БӨГҮН.
18.25 Антропология.

14.15 "Буруулуу", т/с.
15.20 "Экспедиция", барым-далыг сериал.

Пятница август 27

ОРТ
6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ.
9.00 МЕДЭЭЛЕР.
9.15 "Бинакшылдын нүүрү-биле", т/с.

14.05 "Фантом 2040" м/с.
14.30 "Кады" деп программа.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.

7.00—9.45 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ-БИЛЕ, РОССИЯ!
7.20 Шупту улус ыңча джир.
7.45 Дамчыдылгалар программасы.

16.20 Гомеопатия болгаш кадыкшыл.
16.25 "Баштайгы ошкакышкынар", т/с.

23.15 Чийк атлетика талазы-биле делегей чемпио-нады.
00.20 Дежурный кезек.

9.00 БӨГҮН.
9.10 "Чедимчелиг солдаттар", т/с.
10.00 БӨГҮН.

18.25 БО ШАКТА.
19.05 "Мария Вандамм", т/с.
20.00 БӨГҮН.

15.20 "Экспедиция", барым-далыг сериал.
16.00 "Федералдыг полиция", т/с.

Суббота август 28

ОРТ
7.45 "Мере сан", уран-чечен фильм.
9.00 Мультифильм.

12.10 Третьяковкага дедир этгикени.
12.35 Чүү-даа бооп болур!
12.55 "Сенээ бүзүрээр мен", уран-чечен фильм.

12.30 Чийк атлетика талазы-биле делегей чемпио-нады.
13.30 Диван кырында садыг.

17.05 Херекти көрүп тур мен.
18.05 "Мээң өг-бүлөм".
19.05 Ийи рояль.

17.05 Херекти көрүп тур мен.
18.05 "Мээң өг-бүлөм".
19.05 Ийи рояль.

16.55 Мультифильм.
17.20 Мергежили—репортер.
17.35 Антропология.

16.55 Мультифильм.
17.20 Мергежили—репортер.
17.35 Антропология.

9.00 Петровка, 38.
9.20 Мультифильм.
10.50 "Маска", м/с.

Воскресенье август 29

ОРТ
7.45 "Сес хонук", уран-чечен фильм.
9.00 Тараачынар ведомозу.

11.55 Россияга бараан болуп тур мен!
12.25 Ойна-ла, ынак гармонум!

21.50 "Согут дужунга" уран-чечен фильм.
23.40—00.15 "Абажур", т/с.

12.00 Орус лото.
12.40 Ном саңы.
13.00 "Униер" барымдалыг фильм.

22.00 "Чүрек согуту", уран-чечен фильм (АКШ).
23.45 Чийк атлетика талазы-биле делегей чемпио-нады.

20.00 БӨГҮН.
20.30 Уран-чечен фильм.
22.40 Шыдыраа талазы-биле делегей чемпио-нады.

20.00 БӨГҮН.
20.30 Уран-чечен фильм.
22.40 Шыдыраа талазы-биле делегей чемпио-нады.

11.55 "Авай, аңай, тайбынны камгалаңар", уран-чечен фильм.
13.55 МЕДЭЭЛЕР.

ШЫН КИЛДИСТЕР: АГАР САНЫБЫС: № 4070381040000010000 КБ "Тувакредит", ИНН—1701008465; колл. редакциясы: Тыва Республикасының Чыдаа болгаш "Шын" солун редакциясының коллективин.